

ISSN (E): 2181-4570

SEMIOTIK TA'LIM**Xurramova Sojida Abdunazar qizi****Termiz Davlat universiteti ijtimoiy fanlar fakulteti boshlang'ich ta'lim
yo'nalishi 3-bosqich 220-guruh talabasi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchilarga semiotika va uning nima ekanligi haqida tasavvurlarni shakllantirish hamda belgilarning hayotimizdagi ahamiyati haqida nazariy ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Semiotika, piktogrammalar, belgilar, harakatlar, tasvirlar, fan, axborot kommunikatsiyalari, ma'lumotlar ba'zasi, belgilarning turlari.

KIRISH. Semiotika bu odamning kommunikativ harakatida ma'nolarini yaratish va uzatish uchun belgilarni ishlatishni o'rganadigan ilmiy fan. Bu falsafadan kelib chiqqan va nafaqat til va so'zlarni, balki muloqat tizimida odamlar o'rtasida habarlar almashish imkonini beradigan belgilar tizimining tabiatini tahlil qiladigan fan. Shu ma'noda, semiotika piktogrammalar, kodlar, harakatlar, tasvirlar va belgilar insoniyat jamiyatining barcha a'zolari tomonidan belgilanadigan va umumiy ma'noga ega bo'lishini o'rganadi. Bizning kundalik hayotimiz umumiy ma'noga ega bo'lgan belgilar bilan o'ralgan va ulardan foydalanish orqali boshqa shaxslar bilan aloqa o'rnatishga imkon beradi. Bu belgilar jumlaning eng kichik birligi sifatida ta'riflanadi, bu element mavjud bo'lmagan yoki g'oyani ifodalash uchun ishlatiladi. Belgilar - kommunikativ harakatlarning ustuni bo'lgan ma'no yuklangan elementlar. Va til nazariyalarining bir qismi bo'lgan semiotika ularni o'rganadi. Bundan tashqari, "semiotika" atamasi yunon tilidan kelib chiqqan semion, "belgi" degan ma'noni anglatadi va yunoncha qo'shimchadan tiko, bu "nisbatan" degan ma'noni anglatadi. Shuning uchun semiotika - bu belgilar bilan bog'liq bo'lgan hamma narsa.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA. Semiotika (yun. semiotikos — belgilar haqidagi ta'limot), semiologiya — 1) axborot, ma'lumotlarni saqlash va uzatish uchun xizmat qiladigan belgilar va belgi tizimlarining umumiy xususiyatlarini o'rganadigan fan sohasi; 2) u yoki bu obektning bir ma'nodagi Semiotika nuqtai nazaridan o'rganiladigan tizimi (masalan, muayyan film yoki badiiy asar Semiotikasi, muayyan xalqdagi muomala-murojaat Semiotikasi va boshqalar). Shuning uchun semiotika - bu belgilar bilan bog'liq bo'lgan hamma narsa. Aslida, Qadimgi Yunonistonning birinchi faylasuflari allaqachon tilning kelib chiqishi va

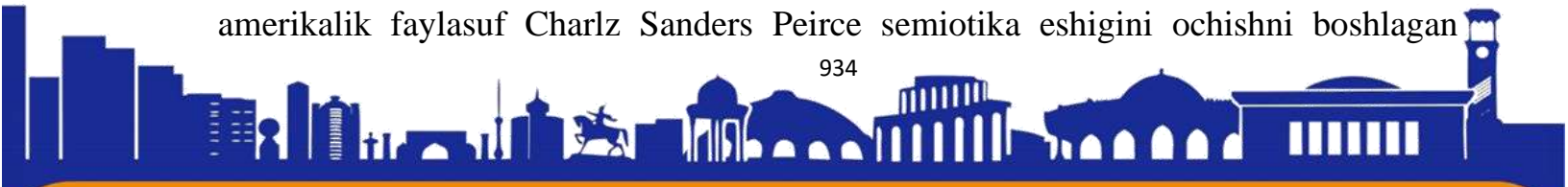

belgilar va aloqa o'rtasidagi munosabatlar, shuningdek, uning atrofimizdagi dunyo bilan aloqasi haqida fikr yuritganlar. G'or rasmlaridan tortib, biz televizorda ko'riladigan reklamalarga qadar, belgilar butun tariximiz davomida biz bilan birga bo'lgan (va bizga hamroh bo'ladi): Misr ierogliflari, yo'l belgilari, "chekish taqiqlangan" belgilar, yozuvlar. Mayya sivilizatsiyasining xarobalari, diniy ramzlar, biz kasblar bilan bog'laydigan kiyimlar ... Bizning tariximiz belgilar bilan o'ralgan. Lingvistik Semiotikadagi asosiy tushuncha lisoniy belgi bo'lib, u muayyan matnlardagi va muomala vaziyatidagi shakl va mazmunning dialektik birligi sifatida namoyon bo'ladi. Belgi o'zi shartli ravishda aloqador bo'lgan narsa haqida muayyan jamiyat vakillariga xabar beradi. Belgilarning eng muhim va murakkab tizimi tilshunoslik o'rganadigan tildir. Belgi tizimlari tabiiy (inson tili, xayvonlarning belgi tizimlari) va sun'iy (yasama, sun'iy tillar, dasturlash tili, fizika, kimyo, matematika va mantiqdagi ramzlar tizimi) bo'ladi. Semiotika ramziy aloqadan foydalanishni o'rganadi. Semiotika belgilar, logotiplar, imo-ishoralar va boshqa lingvistik va nolingvistik aloqa usullarini o'z ichiga olishi mumkin. Bir so'z sifatida semiotika yunoncha *sēmeiōtikós* so'zidan kelib chiqqan bo'lib, u belgilarni izohlash harakatini tavsiflaydi. Semiotika sohasi odamlarning belgilar va belgilarning ma'nosini qanday yaratishi va talqin qilishini tushunishga qaratilgan, shu jumladan odamlar metafora, analogiya, allegoriya, metonimiya, simbolizm va boshqa ifoda vositalari orqali vizual tarzda qanday muloqot qilishlarini tushunishga qaratilgan. Semiotika tasviriy san'at, grafik dizayn va asosiy vizual savodxonlikni o'z ichiga olgan aloqani kengroq o'rganishning bir qismidir. Vizual aloqada ishlaydigan grafik dizaynerlar, rassomlar va boshqalar ramzlar, belgilar va ranglar ularning asarlari talqiniga qanday ta'sir qilishini hisobga olishlari kerak. Misol uchun, grafik dizayner uchun kompaniya logotipini yaratish juda muhim, u nafaqat ko'zni qamashtiruvchi va esda qolarli, balki kompaniya o'z mijozlarida qoldirmoqchi bo'lgan taassurotni ham bildiradi. Reklama qilishda kompaniyalar turli joylardan kelgan shaxslar aloqalarni qanday izohlashini tushunish orqali o'z brendining mohiyatini maqsadli demografiyaga to'g'ri etkazishga intiladi. Kontekstga qarab, belgilar ham ma'no jihatidan farq qiladi. Masalan, bosh barmog'ini yuqoriga ko'tarish muayyan vaziyatlarda, masalan, suhbatda, suvga sho'ng'ishda yoki yo'l chetida avtostopda sayr qilishda ishlatilganda turli ma'noga ega bo'lishi mumkin. Korxonalar turli tillarda gapiradigan odamlar bilan muvaffaqiyatli muloqot qilish uchun semiotikadan foydalanadilar, chunki vizuallar ko'pincha matnga qaraganda osonroq

tarjima qilinadi. Biroq, semiotika biznesga ham salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, chunki madaniy imtiyozlar ularning marketingi asosida aholi biznesni yoqtirish yoki yoqtirmasligini shakllantirishi mumkin. Xalqaro tashkilotlar va kompaniyalar o'z brendlari uchun mahsulot va marketing materiallarini yaratishda turli madaniyatlar ramzlar va ranglarni qanday izohlashini hisobga olishlari kerak. Belgilar va belgi tizimlarini o'rganishda sintaktika, semantika va pragmatika o'zaro ajratiladi. Sintaktika nutq zanjirida yoki muayyan matnda ketma-ket, izchil qo'llanadigan til birliklari o'rtasidagi o'ziga xos munosabatlarni o'rganadi. Semantika belgilarning ular ifodalaydigan ob'yektlar bilan munosabatini o'rganadi. Pragmatika esa belgilar, ular ifodalaydigan ob'yektlar hamda belgilar tizimidan foydalanuvchilar o'rtasidagi munosabatni o'rganadi. Semiotikaning "belgilar haqidagi fan" sifatida umumiy qoidalari, xususiyatlari dastlab amerikalik mantiqshunos Ch.S. Pirs va Shveysariyalik tilshunos F. de Sossyur asarlarida bir vaqtning o'zida va mustaqil ravishda qayd etilgan. Ushbu tushuncha uchun Ch.S. Pirs "Semiotika" terminini. F. de Sossyur esa "semiologiya" terminini, qo'llagan. Semiotika g'oyasi keyinchalik amerikalik faylasuf Ch. U. Morris tomonidan tartibga solinib rivojlantirildi. Bir qancha yevropa va rus olimlari ham Semiotikaning rivojiga hissa qo'shganlar. Falsafiy fanlardan hisoblanadigan umumiy Semiotika va maxsus semiotik fanlar, jumladan, til Semiotikasi (glottosemiotika yoki lingvosemiotika) farqlanadi. Semiotika taraqqiyoti funksional struktur tilshunoslik taraqqiyoti bilan uzviy bog'liqdir. Semiotika muammolarini ishlab chiqish matematik mantiq, matematik lingvistika, informatika va boshqa uchun ham muhim ahamiyatga ega. Va qisqasi, semiotika - bu belgilar yaratilishi, ma'nosi yuklanishi, ma'noga ega bo'lishi, uzatilishi, qabul qilinishi va qayta ishlanishi jarayonini o'rganadigan fan.. Bu falsafadan kelib chiqib, insoniy muloqotning eng asosiy kelib chiqishini tushunishga intiladigan intizom. Semiotika - uzoq tarixga ega bo'lgan fan. Aytganimizdek, Qadimgi Yunonistonning mashhur faylasuflari Aristotel yoki Aflotun qaddi -qomati tilning kelib chiqishi haqida allaqachon aks etgan va qanday qilib biz qayta ishlaganda ma'lum g'oyalar yoki ma'nolarni keltirib chiqaradigan belgilarga ma'no beramiz. Keyinchalik, boshqa akademiklar, O'rta asrlar davrida, kommunikativ hodisani o'rganishni davom ettirdilar, belgilarni ta'kidlab, hisobga oldilar. Signis traktati (1632), Jon Poisot tomonidan, belgilarni o'rganish bo'yicha asosiy ishlardan biri hisoblanadi. 1867- yilning boshida amerikalik faylasuf Charlz Sanders Peirce semiotika eshigini ochishni boshlagan

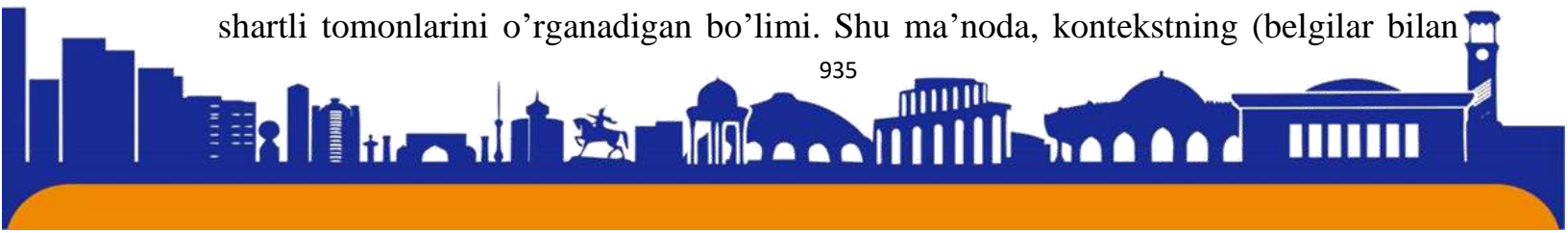

alamatlar nazariyasiga juda muhim hissa qo'shdi. 20 -asrning boshlarida shveysariyalik tilshunos Ferdinand de Sossyur zamonaviy tilshunoslikning otasi hisoblanib, uning rivojlanishini belgilovchi g'oyalarni ishlab chiqdi, bu orqali biz ishora qiluvchiga ma'no berish jarayonini tasvirlab berdi. Bu bilan semiotika tug'iladi. Oradan biroz vaqt o'tib, Sossyur va Pirsning tadqiqotlariga asoslanib, boshqa olimlar so'nggi intizomning asoslarini kengaytirdilar. Shubhasiz, "Semiotika va til falsafasi" asarini ajratib ko'rsatish, 1984 yilda italiyalik semiolog, faylasuf va yozuvchi Umberto Eko tomonidan nashr etilgan kitob. Bu va boshqa ko'plab mutafakkirlar insoniy muloqotni tushunish uchun juda muhim bo'lgan ushbu fanning rivojlanishiga ulkan hissa qo'shdilar. Semiotika qanday qo'llanmalarga ega va uni o'rganish ob'ekti nima? Semiotika, belgilarni axborot va g'oyalarni uzatuvchi birlik sifatida ishlatishni o'rganadigan, kommunikativ harakatda mavjud bo'lmagan elementlarga ishora qiluvchi fan, insoniyat jamiyatida son -sanoqsiz qo'llanmalarga ega, chunki biz qanday muloqot qilishimiz va qanday qilishimiz kerakligini tushunish kerak.. Shunday qilib, grafik dizayn, moda, video o'yinlar, filmlar, teleseriallar, siyosiy ma'ruzalar, jurnalistik matnlar, fotografiya, komikslar, ta'lim tizimlari, reklama bularning barchasida semiotikaning o'rnini bor. Xabarlarini uzatish samaradorligini oshirish uchun ularning barchasi semiotika bilan oziqlanadi. Ko'rib turganimizdek, kommunikativ harakatlar qanchalik ko'p bo'lsa, uning qo'llanilishi ham shunchalik ko'p. Xuddi shu tarzda, semiotika oq kaptar tinchlik bilan sinonim ekanligini yoki futbol uchrashuvida qizil kartochka o'yinchining chetlatilganini anglatishini bilishini tushuntiradi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR. Minglab misollar bilan biz fikr yoki xabarlariga ishora qilish uchun belgilar ishlatamiz. Semiotika hamma joyda mavjud. Keling, qayerga qarayotganimizni ko'rib chiqaylik. Va uning tadqiqot ob'ekti, shubhasiz, belgilar, biz buni allaqachon aniqlaganmiz. Ammo nafaqat belgilar. Semiotika kommunikativ harakatni eng oddiy kelib chiqishida o'rganadi, shuning uchun bu fanni beshta asosiy tarmoqqa bo'lish zarur edi.

Semantika: Semiotikaning ishora qiluvchi va ularning ma'nosi o'rtasidagi munosabatni o'rganadigan bo'limi. Sintaktik darajadagi yaxshi tuzilgan iboralarga ma'nolarni qanday bog'layotganimizni o'rganing, muayyan til belgilariga ma'no berishga imkon beradigan qoidalarni tahlil qiling.

Pragmatik: Semiologiyaning sof lingvistik bo'lmagan, lekin tilning ishlatilishini shartli tomonlarini o'rganadigan bo'limi. Shu ma'noda, kontekstning (belgilar bilan

bog'liq bo'lmagan) biz xabarga bergan talqiniga qanday ta'sir qilishini o'rganadigan fan.

Sintaktik: Grammatik jummalarni tuzishda elementar va yuqori sintaktik birliklarning kombinatorikasini boshqaruvchi qoidalarni o'rganadigan semiotika bo'limi. Bu intizom so'zlarni birlashtirishning usullarini o'rganadi.

Onomiologiya: Semiyotikaning narsalarga nom berish va shuning uchun har xil nomlarni belgilash bo'limi. Boshqacha qilib aytganda, kontseptsiyadan boshlab, biz aniq ma'noga ega bo'lgan belgiga qanday yetib kelganimizni o'rganadigan fan.

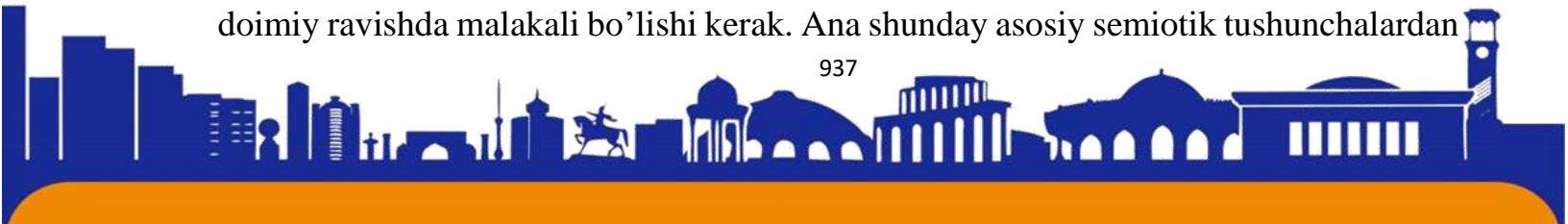
Semasiologiya: Ob'ekt va uning nomi o'rtasidagi munosabatni o'rganadigan semiotikaning bir bo'limi.

Ko'rib turganimizdek, semiotikaning barcha tarmoqlari murakkab. Ammo bu odamlarning muloqotidir. Shubhasiz, tilning eng boshlang'ich kelib chiqishini tahlil qilish, ular o'rtasidagi munosabatlar va insoniyat jamiyatining ma'nosi bilan bog'liq. Shunday qilib, semiologlarning hissalarida juda yuqori baholandi va bundan keyin ham shunday bo'ladi. Semiotika va semiologiya - bu odatda sinonim sifatida bir-birining o'rnida ishlatiladigan ikkita tushuncha. Shunga qaramay, ko'pgina semiologlar bu ikki atama o'rtasida farqli tomonlari bor deb hisoblaydilar. Shunday qilib, yakunlash uchun biz semiotika va semiologiya o'rtasida qanday farq borligini ko'ramiz. Umuman olganda, bu ikki tushunchaning asosiy farqi shundaki semiotika umuman belgini o'rgansa, semiologiya bu belgilarni ijtimoiy hayotda o'rganadi. Semiologiya o'ziga xos jamiyat uchun o'ziga xos ma'noga ega bo'lgan tasvirlar, imo-ishoralalar, xatti-harakatlar, narsalar va so'zlar to'plamini o'rganishni o'z ichiga oladi. Boshqacha qilib aytganda, semiotika - bu umumiy belgilar va belgilar tizimlarining nazariy tavsifi, semiologiya esa ma'lum tizimlarni o'rganadi. Qanday bo'lsin, bir necha o'n yillar davomida rasmiy organlar faqat semiotika tushunchasini tan olishgan, shuning uchun, boshqacha fikrlaydigan mutafakkirlar borligiga qaramay, semiologiya semiotikaning sinonimi hisoblanadi. Semiotik so'z yunoncha "semeion" dan keladi, ya'ni "ishora" degan ma'noni anglatadi va "nisbatan" ma'nosini anglatuvchi "tiko" qo'shimchasidan kelib chiqadi, shuning uchun etimologik jihatdan uni "belgilarga nisbatan" deb tarjima qilish mumkin edi. Aflotun va Aristotel boshchiligidagi qadimgi yunon tsivilizatsiyalari birinchi bo'lib tilning kelib chiqishi haqida mulohaza yuritgan va belgilar va ular yashagan dunyo o'rtasidagi munosabatlarni tahlil qilgan. Ushbu tadqiqotlar O'rta asrlarda Avliyo Avgustin bilan davom etdi va asrlar davomida Uilyam de Okkan, Jon

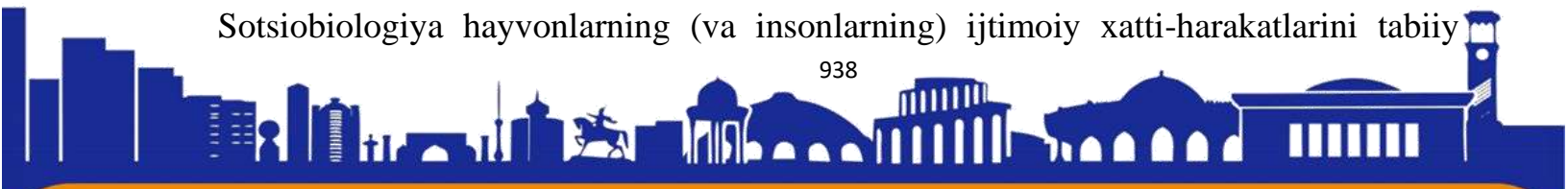
Pinsot va Jon Lokk va boshqa olimlarning asarlari bilan davom etdi. Va nihoyat, XIX asrning o'rtalarida amerikalik faylasuf Charlz Sanders Pirs belgilarning yangi nazariyasini taklif qildi, ularni ikonkalar, belgilar va indekslarga tasnifladi. Qisqa vaqt o'tgach, 20-asrning boshlarida, shveysariyalik Ferdinand Sossyur belgining jismoniy yoki moddiy qismi deb atagan atamani o'ziga xos ma'noga bog'laydigan murakkab protsedurani tahlil qildi. Peirce va Sossure o'zlarining tadqiqotlari bilan hozirgi kunda semiotik deb ataladigan narsalarga asos yaratdilar. Keyinchalik uning kontseptsiyalari turli xil falsafiy va ilmiy oqimlar tomonidan davom ettirildi va kengaytirildi, Mishel Fuko, Klod Levi-Strauss, Roland Barthes, Algirdas Julien Greimas, Jyek Lakan, Humberto Eko va Roman Yakobson va boshqalar. Semiotik - bu belgilar paydo bo'lishi va rivojlanishi, ma'lum bir ma'noga ega bo'lguncha o'rganiladigan fan. Bunga ularning uzatilishi, qabul qilinishi va talqin qilinishi usullari ham kiradi. Umuman olganda semiotik 5 ta sohaga bo'linadi: semantika, onomasiologiya, semasiologiya, pragmatik va sintaksis. Semantika ko'rsatgichlar va ularning ma'nolari o'rtasidagi munosabatni o'rganadi, onomasiologiya esa narsalarni nomlash va ularning turli nomlarini belgilash uchun javobgardir. Semasiologiya esa ob'ekt va uning nomi o'rtasidagi munosabatni va pragmatikani, odamlar muloqot qilishda turli xil belgilarni ishlatishni tahlil qiladi. Va nihoyat, sintaksis turli xil ko'rsatgichlar o'rtasidagi munosabatlarni tekshiradi. Ba'zi mualliflar uchun va Ispaniya Qirollik akademiyasining lug'ati uchun (RAE) semiotika va semiologiya sinonimdir. Biroq, boshqa mutafakkirlarning fikriga ko'ra, birinchisi ikkinchisining bir qismi. Bunday holda, ular semiologiyada ikkita jihatni ajratadilar: tilni tahlil qilishga bag'ishlangan lingvistik va inson va tabiatning qolgan belgilari bilan bog'liq semiotikalar. Umuman olganda, semiologiya atamasi odatda Evropaning ta'lim maktabi bilan bog'liq, chunki u Ferdinand Sossyur tomonidan ishlatilgan, semiotika esa Charlz Pirs tomonidan ishlatilganidek, amerikalik bilan bog'liq. Peirsning bu sohadagi asosiy ishi pragmatizm va mantiqqa asoslangan edi. U belgini "kimgadir biror narsa uchun turgan narsa" deb ta'riflagan va uning semiotikaga qo'shgan asosiy hissalaridan biri belgilarni uchta asosiy turga bo'lish edi: (1) o'z belgisiga o'xshash ikona (masalan, yo'l belgisi). qulagan toshlar); (2) ko'rsatkich, uning referenti bilan bog'liq (tutun olov belgisi); va (3) faqat konvensiya bo'yicha (so'zlar yoki yo'l signallari kabi) o'z referentiga bog'liq bo'lgan belgi. Pirs, shuningdek, belgi hech qachon aniq ma'noga ega bo'lmasligini ko'rsatdi, chunki ma'no doimiy ravishda malakali bo'lishi kerak. Ana shunday asosiy semiotik tushunchalardan

biri Sosyurning belgining ikkita ajralmas komponenti: tilda nutq tovushlari yoki sahifadagi belgilar to'plami bo'lgan belgilovchi va belgi ortidagi tushuncha yoki g'oya bo'lgan belgilovchi o'rtasidagi farqdir. Sosyur, shuningdek, shartli jazoni yoki haqiqiy individual so'zlarni tildan, bunday gaplarni tushunarli qiladigan konvetsiyalarning asosiy tizimidan ajratdi; Semiotiklarni ko'pchilik qiziqtiradigan asosiy tildir. Muayyan belgilardan foydalanish orqasidagi tuzilishga bo'lgan qiziqish semiotikani strukturalizm usullari bilan bog'lab, bunday munosabatlarni tahlil qilishga intilgan. Shunday qilib, Sosyurning nazariyalari strukturalizm (ayniqsa, strukturaviy lingvistika) va poststrukturalizm uchun ham asosiy hisoblangan. 20-asr semiotiklari Peirs va Saussure tamoyillarini estetika, antropologiya, psixoanaliz, aloqa va semantika kabi turli sohalarda qo'lladilar. Bu mutafakkirlarning eng nufuzlilari fransuz olimlari Klod Levi-Stros, Jak Lakan, Mishel Fuko, Jak Derrida, Rolan Bart, Yuliya Kristevalardir. iqlimshunoslik, atmosfera fanlarining iqlimni tavsiflash hamda iqlim farqlari va o'zgarishlari sabablarini hamda ularning amaliy oqibatlarini tahlil qilish bilan shug'ullanuvchi bo'limi. Klimatologiya meteorologiya bilan bir xil atmosfera jarayonlarini ko'rib chiqadi, lekin u sekinroq ta'sir qiluvchi ta'sirlarni va importning uzoq muddatli o'zgarishlarini, shu jumladan okeanlarning aylanishini va quyosh nurlanishining intensivligidagi kichik, ammo o'lchanadigan o'zgarishlarni aniqlashga intiladi. Miloddan avvalgi 6-asr yunon fanidan kelib chiqqan holda iqlimshunoslik ikki asosiy yo'nalish bo'yicha rivojlangan: mintaqaviy iqlimshunoslik va fizik klimatologiya. Birinchisi, ma'lum bir kontinental yoki subkontinental mintaqaning diskret va xarakterli ob-havo hodisalarini o'rganishdir. Ikkinchisi ob-havoning turli elementlarini, asosan, harorat, namlik, atmosfera bosimi va shamol tezligini statistik tahlil qilish va bunday elementlar orasidagi asosiy munosabatlarni batafsil tekshirishni o'z ichiga oladi. 1960-yillardan boshlab uchinchi asosiy tarmoq - dinamik meteorologiya paydo bo'ldi. U asosan dinamik meteorologiyaning fundamental tenglamalariga asoslangan atmosfera jarayonlarining modellaridan foydalangan holda iqlim va iqlim o'zgarishini raqamli simulyatsiya qilish bilan shug'ullanadi. Klimatologiyaning boshqa muhim subsiplinlariga bioklimatologiya va paleoklimatologiya kiradi. Sotsiobiologiya, ijtimoiy xulq-atvorning biologik asoslarini tizimli o'rganadigan fan. "Sotsiobiologiya" atamasi amerikalik biolog Edvard O. Uilson tomonidan "Sotsiobiologiya: Yangi sintez" (1975) kitobida ommalashgan. Sotsiobiologiya hayvonlarning (va insonlarning) ijtimoiy xatti-harakatlarini tabiiy

tanlanish va boshqa biologik jarayonlar nuqtai nazaridan tushunishga va tushuntirishga harakat qiladi. Uning asosiy tamoyillaridan biri shundaki, genlar (va ularning muvaffaqiyatli ko'payish orqali uzatilishi) hayvonlarning yashash uchun kurashida asosiy turtki bo'lib, hayvonlar o'zlarining genlarining nusxalarini keyingi avlodlarga etkazish imkoniyatlarini maksimal darajada oshiradigan yo'l tutishadi. Xulq-atvor namunalari ma'lum darajada meros bo'lib qolganligi sababli, tabiiy tanlanishning evolyutsion jarayoni shaxsning ko'payish imkoniyatlarini oshiradigan xulq-atvor (shuningdek, jismoniy) xususiyatlarni rivojlantiradi, deyish mumkin. Sotsiobiologiya hayvonlarning ijtimoiy xulq-atvorini tushunishga bir qancha tushunchalar berdi. U ba'zi hayvonlar turlarida ko'rinadigan altruistik xatti-harakatni genetik jihatdan xudbinlik deb tushuntiradi, chunki bunday xatti-harakatlar odatda genlari altruistik shaxsnikiga o'xshab ketadigan yaqin qarindoshlarga foyda keltiradi. Bu tushuncha askar chumolilar o'z koloniyalarini himoya qilish uchun nima uchun o'z jonlarini qurbon qilishlarini yoki nega uyadagi ishchi asalarilar o'z malikalarining ko'payishiga yordam berish uchun ko'payishdan voz kechishlarini tushuntirishga yordam beradi. Sotsiobiologiya ba'zi hollarda hayvonlarning ayrim turlaridagi erkak va urg'ochi xatti-harakatlari o'rtasidagi farqni jinslar o'z genlarini avlodlarga etkazish uchun qo'llashlari kerak bo'lgan turli strategiyalar natijasida tushuntirishi mumkin. Biroq, sotsiobiologiya insonning turli ijtimoiy xatti-harakatlarini ularning ko'payish uchun moslashuv qiymati nuqtai nazaridan tushuntirishga harakat qilganda ko'proq ziddiyatli. Ushbu xatti-harakatlarning ko'pchiligi, bir e'tirozga ko'ra, to'g'ridan-to'g'ri moslashish maqsadi bo'lmagan holda, madaniy tuzilmalar yoki evolyutsiyaning qo'shimcha mahsuloti sifatida ko'proq tushuniladi. Ba'zi sotsiobiologlar, xususan, Uilson - turli xil keng tarqalgan, ammo axloqiy jihatdan nomaqbul xatti-harakatlarga (seksizm va irqchilik kabi) moslashish qiymatini berishda va shu bilan ularni tabiiy yoki muqarrar deb oqlashda ayblangan. Sotsiobiologiya himoyachilari inson xulq-atvorining hech bo'lmaganda ba'zi jihatlariga biologik ta'sir ko'rsatishi kerak, deb javob berishadi (chunki boshqa turlar bilan raqobat bu xususiyat uchun tanlanadi); inson xatti-harakatlarining evolyutsion tushuntirishlari printsiptial jihatdan nuqsonli emas, balki boshqa ilmiy farazlar kabi baholanishi kerak; va sotsiobiologiya qat'iy biologik determinizmni nazarda tutmaydi.

Semiotikaga misollar. Qadimgi g'or rasmlaridan tortib to hozirgi kungacha bu belgilar bizni har doim amal qilib kelgan. Ba'zi tan olingan misollar - Misr iyerogliflari,

Pasxa orolida o'yilgan toshlar va Kolumbiyadan oldingi yozuvlar, shu jumladan ularning barcha marosimlari. Bizning kunlarimizga kelsak, bugun barchamiz tushunamizki, ba'zi bir raqamlar tushirilgan belgi chekishni taqiqlash, uy hayvonlariga yo'l qo'ymaslik, siz to'xtab turishingiz mumkin emas, biz kamarimizni bog'lashimiz kerak yoki biz maktab yoki zaharli moddalarning huzurida bo'lamiz. Xuddi shunday, biz hammamiz bilamizki, og'zida zaytun novdasi bo'lgan oq kaptar tinchlikni, xoch nasroniylikni va Dovudning yulduzi yahudiylikni anglatadi, ba'zi turdagi kiyimlardan foydalanish esa ish va kasblar bilan bog'liq. shifokorlar va o'qituvchilar uchun maxsus kiyim, politsiya va harbiylar uchun maxsus kiyim kabi beton. Futbolda barchamiz tushunamizki, sariq kartochka ogohlantirish, qizil kartochka esa chetlatishni anglatadi. Va shuning uchun biz alomat va talqinlarni to'plashni davom ettirishimiz mumkin edi, chunki semiotikalar deyarli hamma ishlarimizda mavjud. Uning aniq qo'llanilishiga kelsak, ushbu fan siyosiy, jurnalistik va reklama nutqlarini tahlil qilish uchun ishlatilishi mumkin; kino va televidenie; fotosurat; komikslar; video o'yinlar; Grafik dizayn; ko'plab boshqa imkoniyatlar qatorida badiiy montajlar va ta'lim.

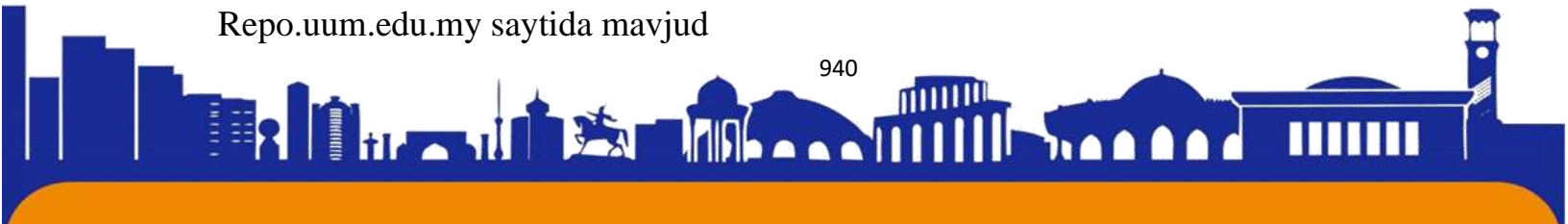
XULOSA. Xulosa qilib aytganda, semiotikalar biz yashayotgan olamni va odamlarning harakatlari va muomala uslublarini katta darajada tushunishga imkon beradi, bu madaniy, psixologik va ijtimoiy hodisalarni talqin qilishni osonlashtiradi. Agar biz odam bo'ladigan xususiyatlardan biri bilan qolishimiz kerak bo'lsa, bu, albatta, muloqot qobiliyatidir. Shunday murakkab tarzda muloqot qila olish bizni odam qiladi. Chunki aynan shu tufayli bizning turimiz bizni qaerda ekanligimizga olib keladigan ijtimoiy, madaniy, texnologik va ilmiy taraqqiyotga erishdi. Hammaga ma'lumki, insoniy muloqot yoki kommunikativ xatti -harakatlar jo'natuvchi tomonidan yuboriladigan xabardan iborat bo'lib, u ma'lum bir kanal orqali yuboruvchiga etib boradi va u xabarni o'z ichiga oladi va keyinchalik uni qayta ishlaydi. Lekin bu oddiy ko'rinadigan sxemada son -sanoqsiz nuanslar yashiringan.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1.Semiotikani tanishtirish, Pol Koble va Litza Yansz tomonidan, Icon Books Ltd tomonidan nashr etilgan, 2004 yil, Buyuk Britaniya.

2.Belgilar raqsi. Umumiy semiotik tushunchalar, V. Zecchetto, Ediciones ABYA-YALA, 2002, Ekvador.

3.Pirs va Sosyurning semiotik istiqbollari: Qisqacha qiyosiy tadqiq. ElSevier. Repo.uum.edu.my saytida mavjud

ISSN (E): 2181-4570

4. Ispaniya Qirollik akademiyasining lug'ati (RAE), mavjud: rae.es
5. Semiotik tadqiqotlar xalqaro assotsiatsiyasi (IASS). Qisqa hikoya.